

EN DATERINGSFRÅGA BELYST AV EN. BISKOPSTVIST PÅ 1100-TALET.

Av

ERIK LUNDBERG.

Växiö domkyrka har ofta blivit satt i samband med den statliga kyrkan i Rydaholm, vilken ligger endast 4 mil från Växiö. Överensstämmelsen ligger i den egendomliga utformningen av tornpartierna. I plan ha dessa torn betydligt större utsträckning i norr—söder än i öster—väster. Man står här alltså inför två exemplar av »de breda västtornens» särskilt i Skåne så talrika kyrkogrupp. Tornens avtäckning har i båda fallen utgjorts av *tvänne* spiror. Med skäl brukar man uppfatta dessa och liknande torn såsom reducerade efterbildningar av dubbelturnen i de stora domkyrkornas västfasader.¹

Av båda de ifrågavarande kyrkorna äro endast själva tornen bevarade. I Rydaholm kunna ingående undersökningar göras, vilket däremot icke är fallet i Växiö, där puts döljer alla murytor. I en detalj kan emellertid en anmärkningsvärd överensstämmelse påvisas, nämligen ifråga om sockeln, som i båda fallen har formen plint—rundstav—platt—skråkant. Otvivelaktigt äro de båda kyrkorna mycket nära besläktade. Det är icke alldeles otänkbart, att samma stenmästare uppfört dem bägge. Är detta ej förhållandet måste den ena anses vara en efterbildning av den andra.

Denna uppsats har ursprungligen ingått i en till professor Andreas Lindblom på hans 40-årsdag överlämnad handskriven festskrift.

¹ En avvikande uppfattning förfäktas av William Andersson: Skånes romanska landskyrkor med breda västtorn. Lund 1926. A:s framställning utgår från helt andra förutsättningar än förf:s och begagnar helt andra metoder. Ett ställningstagande till A:s slutsatser kräver därför mycket utrymme och jag måste här avstå därifrån.

Fig. 1. Rydaholms kyrka från sydväst. Efter teckning i A. T. A.

Rydaholmstornets murytor visa en synnerligen god kvaderstens-teknik. Stenmaterialet är med stor omsorg format till kraftiga kvador. Såsom i nuvarande långhusmurarna ingående material utvisar, har även själva kyrkan varit uppförd av sådana kvaderstenar. Somliga av dessa ha till och med ornamental behuggning i rut-mönster. Talrika skulpterade partier äro bevarade jämte rester av en perspektivisk portal med kolonner samt tillhörande ornerade kapi-täl. I stora, på högkant ställda block äro i relief framställda två olika, mycket egenartade drakstridsscener. Konsoler med männi-skohuvuden m. m. finnas inmurade på flera ställen. — Tornets syd-liga ljudglugg flankeras av en biskopsbild i relief.

Dessa skulpturer ha en märkligt primitiv hållning samt visa i behandlingen av drakarnas kroppar uppenbar anknytning till run-stensornamentikens slingflätningar.

Man har också tillmätt dessa skulpturer och den kyrka, vartill

de höra, en synnerligen hög ålder och velat anse dem såsom ett av de tidigaste exemplen på Lunds domkyrkas inflytande på det svenska fastlandets byggnadskonst. Därvid har säkerligen Rydaholms läge ej allt för långt från Skåne samt skulpturens påtagliga primitivitet spelat stor roll liksom den påvisade likheten mellan S:t Göransgestalten och jätten Finn i Lund.¹

Jag skulle dock vilja hävda, att såväl byggnad som skulpturer härstamma från en relativt sen del av 1100-talet, närmare bestämt detta århundrades sista fjärdedel. Det förefaller mig nämligen, som om dessa skulpturer tillhörde en stilriktning, vilken skulle kunna sägas utgöra frukten av den nationella assimileringen av den lundensiska domkyrkans konstart, vilken under en föregående generation efterbildats mera direkt än under ifrågavarande, något yngre tidsålder.

Är detta riktigt, avvika förhållandena på fastlandet — eller åtminstone i Småland och det kulturellt därmed sammanhängande Östergötland — från de gotländska. Vore *analogien* med Gotland direkt, så borde Rydaholmsrelieferna närmast svara mot Hegwaldrs² konstalster. De skulpturverk från vilka enligt min åsikt våra reliefer utgå — den s. k.

¹ William Andersson, *anf. arb.*, sid. 87. Dens., Lund, Bari och Compostella, i *Studier i Konstvetenskap*, tillägnade Ewert Wrangel. Lund 1928.

² Se Roosval, *Die Steinmeister Gotlands*. Sthlm 192, sid. 65 ff.

Fig. 2. Relief från Rydaholms kyrka. Efter teckning i A. T. A.

Bestiariusgruppen¹ — måste, därom synas alla vara ense, motsvara Byzantios verk.²

Det synes mig dock alls icke otroligt, att den gotländska konsten vid denna tid skulle kunna ha följt mera allmänneuropeiska utvecklingsbanor i motsats till Sverige i övrigt. Man behöver endast jämföra kyrkobyggnadsverksamheten under följande sekel på Gotland och på fastlandet för att se den betydelsefulla skillnaden. Medan på Gotland 1200-talet medför en rik byggnadsverksamhet, tillkomma samtidigt på fastlandet endast få monument. Och långt efter sedan den fastländske bonden-vikingen försvunnit såsom handelsförmedlare av europeiska mått spelade ju ännu gotlänningen — även frånsett Visby — i någon mån en sådan roll. Medan på fastlandet alla förutsättningar finnas för uppkomsten av *bygdekonst* har gotlänningen ännu anknytningen till den stora allmänna utvecklingsgången. Först ett sekel senare tenderar även Gotland avgjort mot bygdekonsten. Visby har nu helt överflyglat landsbygden på handelns område. Om den kyrkliga byggnadskonstens blomstring på Gotland sinar ut vid 1300-talets mitt, så hade detsamma inträffat på fastlandet redan hundrafemtio år tidigare. — Naturligtvis gäller detta resonemang om fastlandet på 1100-talet varken städerna, i den mån man vid denna tidpunkt kan tala om sådana, eller klostren, där andra förhållanden spela in, men däremot hela den kungliga byggnadsverksamheten liksom stormännens och böndernas. Man torde nämligen kunna våga antaga, att, alla klasskillnader till trots, varken konungen eller stormännen hos oss ännu på 1100-talet i så synnerligen hög grad nått fram till allmänneuropeisk högre kulturnivå.

Jag skall nedan söka visa, att Rydaholmskyrkan verkligen tillhör den del av 1100-talet, till vilken jag ovan sökt föra densamma, och vill därigenom söka vinna en fast punkt såsom bevis för riktigheten av det ovan framförda resonemanget. Att jag valt just detta monument beror på att få andra ha ens tillnärmelsevis så rik ut-

¹ Roosval, anf. arb., sid. 136 ff.

² Gotthard Johanson, En romansk dopfuntsgroup i Småland. Rig 1925, sid. 215 ff. samt Roosval, anf. arb., sid. 100 ff.

Fig. 3. Relief från Rydaholms kyrka. Efter teckning i A. T. A.

formning som detta, varjämte vissa dokument synas mig kunna utnyttjas för dateringen av detsamma. Skall man kunna vinna några hållpunkter, så måste det vara här.

*

I tekniskt avseende intager Rydaholms kyrka en särställning och en rangplats. Det praktiga murverket av med utomordentlig omsorg behandlade gråstenskvador är en tämligen enastående företeelse. Kyrkan i Nydala cistercienserkloster är det närmast jämförbara monumentet.

Såsom jag i annat sammanhang¹ sökt påvisa är kvaderstensmurverk av denna art en nyhet, som först med Lunds domkyrkas ombyggnad samt cistercienserklostrens anläggande införes i landet. Även i västra och mellersta Europa synes man först tämligen sent — på 1000-talet — ha börjat bygga kyrkor helt och hållet i kvadermurverk. Den äldre murningstekniken begagnar visserligen kvador, ofta av imponerande mått, men endast i pelare, valvbågar, murhörn och omfattningar. I övrigt uppföras murarna av *tuktad* sten i mycket smått format samt med tjocka murbruksbäddar.

Det är även troligt, att Knut den heliges domkyrka i Lund var uppförd i denna äldre teknik samt att den fått en hel rad av efterföljare i Småland och Östergötland. Så t. ex. i Vreta och i Vrigstad.

Emellertid finnas även en rad kyrkor av den äldre murnings-typen, i vilka enstaka dekorativa former förekomma, vilka i primitiv form efterbilda, vad som började växa fram i Lund sedan domkyrkan ställts under ombyggnad vid 1100-talets början.

Först under en något senare tid uppträda Lundaättlingar, vilka även utmärkas av den nya tekniken, kvadermurningen. Antagligen ha för denna utveckling av murningstekniken även cistercienserbyggnaderna spelat en roll. Har detta varit fallet måste kvaderstenskirkornas tidsålder infalla först under 1100-talets andra hälft eller väl t. o. m. dess sista fjärdedel, ty förr stodo säkerligen ej dessa klosterkyrkor i större omfattning färdiga. Men även om Lunds domkyrka spelat den avgörande rollen bör en avsevärd del av denna

¹ Iakttagelser angående murningstekniken på 1100-talet, Fornvännen 1929.

byggnad ha stått färdig innan den nya tekniken kunde framträda i mera intrycksgivande omfattning. — Kvaderkyrkorna måste därför, åtminstone i Östergötland och Småland, där Lunds domkyrka spelat en dominerande roll som förebild, utgöra en monumentkategori, vars tidsålder icke gärna kan börja *mycket* långt före 1100-talets mitt,¹ ehuru naturligtvis enstaka undantag kunna ha förekommit.

Ur denna allmänt tekniska synpunkt sedd bör därför dateringen av Rydaholms kyrka snarare sättas till 1100-talets senare hälft än till dess förra, dock utan att man i det anförda behöver se någon *avgörande* beviskraft, då ju, som sagt, undantagsfall kunna ha förekommit.

Kyrkans planform ger emellertid stöd för denna allmänna datering. — Medan triumfbågen är relativt smal har absiden visat avsevärt större bredd än densamma, ett ganska säreget förhållande (fig. 8). I de till den äldre murningstekniken hörande kyrkorna äro dessa bågars breddproportioner vanligen normala, d. v. s. båda måtten äro lika eller också är tribunbågen den smalare.

I Lunds nuvarande domkyrka är däremot — på grund av vissa skevheter — tribunbågen större än triumfbågen liksom i Rydaholm. Den sistnämnda bågen har dessutom i domkyrkan varit avstängd genom en lektoriemur. Denna starka avgränsning mellan kor och långhus synes på en mängd håll bland Skånes landskyrkor ha inverkat på sådant sätt, att triumfbågarnas vidd en smula minskats i förhållande till absidens vidd. Ofta har detta skett i samband med att nischer utbildats å ömse sidor om bågen, tydligen avsedda för sidoaltarens altarpriodnader.

Även i fråga om dessa bågbredder visar alltså Rydaholmskyrkans planform mot Lundadomen i dess ändrade skick.

För riktigheten av att hänvisa till Lund talar även korets planmätt: större bredd än längd, vilken betecknande egendomlighet återfinnes i Lund (såväl före som efter ombyggnaden enligt min uppfattning).

En viktig roll för dateringen spelar tornets sockel. Den överensstämmer nämligen direkt med Lunds domkyrkas nuvarande torn-

¹ För hela detta resonemang jfr min ovan anf. uppsats.

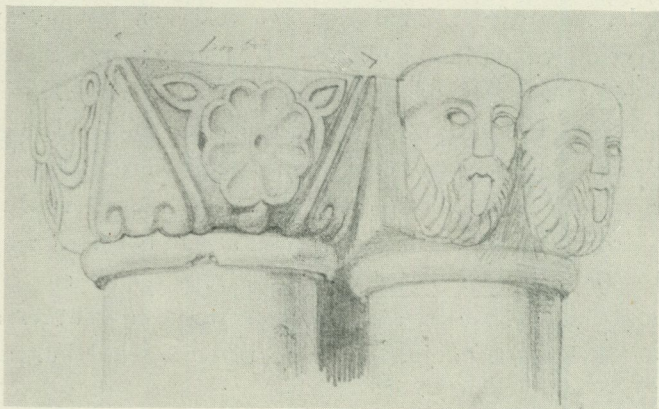

Fig. 4. Kapitäl från Rydaholms kyrka. Efter teckning i A. T. A.

sockel, vilken upprepar den ursprungligas former.¹ Enligt Rydbeck äro tornen i Lund byggda *efter* invigningen år 1145. Under sådana förhållanden skulle man böra framflytta Rydaholmsdateringen till: icke före 1100-talets mitt, men enligt min uppfattning kunna tornen i Lund mycket väl hava varit färdiga till omkring halva höjden,

Fig. 5. Kapitäl från Rydaholms kyrka.
Efter teckning i A. T. A.

d. v. s. upp till frisen under kolonettgallerierna, redan 1145. I varje fall äro dock tornen att räkna till de yngsta delarna av vad som invigdes 1145. Utan att ingå på detta spörsmål vill jag här endast betona, att tornsockelförhållandena utan tvekan bestyrka, ja skärpa nyss gjord datering för Rydaholm: efter färdigställandet av de *yngsta* av de år 1145 färdiga partierna å domkyrkan.

En betydelsefull detalj i Rydaholm synes mig utformningen av sydportalens kapitäl vara. Å

¹ Se Rydbeck, Lunds domkyrkas byggnadshistoria. Lund 1923, sid. 295.

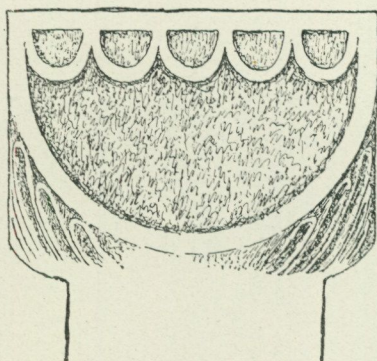
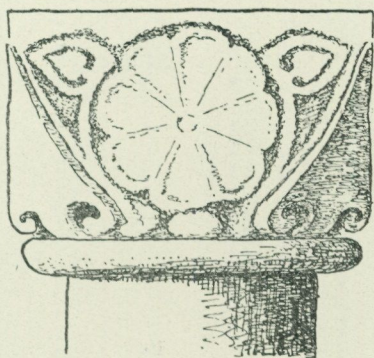

Fig. 6 och 7. Kapitäl från Rydaholms kyrka. Efter Blomqvist.

ett av dessa kapitäl äro skulpterade tvänne människohuvuden med utsträckta tungor (fig. 4). Å ett annat är decorationen rent orna- mental (fig. 4, 5 och 6). Kapitälhörnen upptagas av uppstigande släta blad, medan sidan utfylles av en stor rosett. Man har här tydligen en sen avkomling av den korintiska kapitältypen. I Lunda- domens äldre (före år 1145 färdiga) delar kunna besläktade former alls ej uppvisas, medan detta däremot med lätthet kan göras bland kapitälfragmenten från tornens ko- lonettgallerier (fig. 9—13). Någon *bestämd* förebild kan visserligen ej påvisas bland de bevarade kapitäl- en i Lund, men i dessa till typ och ut- smyckning variabla kapitäl förekom- ma de olika elementen från Ryda- holm ymnigt. I kapitälet fig. 9 före-

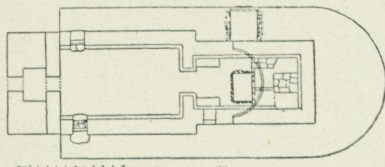
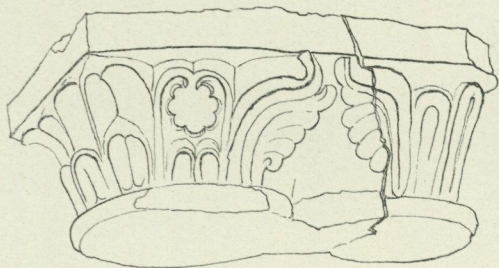
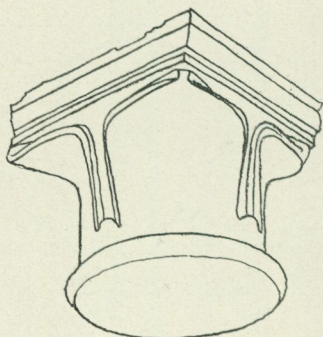

Fig. 8. Plan av Rydaholms kyrka ut- visande den äldre kyrkans grund. Efter W. Andersson.

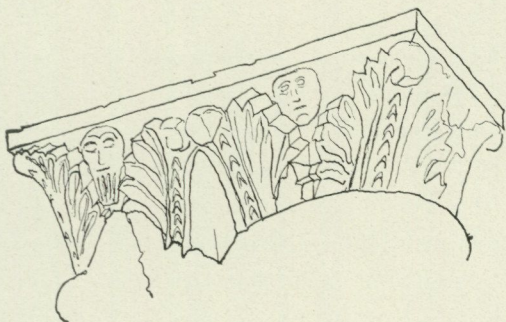
kommer sålunda mittelrosetten, ehuru i mindre skrymmande form än i Rydaholm, där den helt dominerar. Särskilt viktig är överens- stämmelsen mellan de i båda fallen likartat uppväxande båda stäng- lar, som bära blomrosetten. Från dessa stänglar utgå bladpartier, vilka dock äro av skiljaktiga former. På ena sidan om rosettpar- tiet i Lund uppstiger ett halvpalmettartat blad, vilket återfinnes i förenklad form samt spegelvänt på Rydaholmskapitälets ena sida (fig. 5). I Lundakapitälets andra hörn uppstiga konvexa blad, vilka

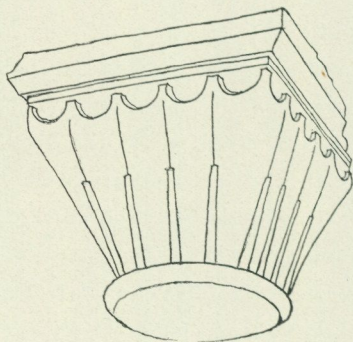
9

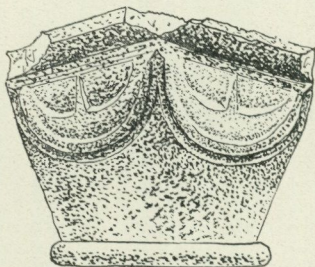
10

11

12

13

Fig. 9—13. Kapitäl från kolonnettgallerierna i Lunds domkyrkas raserade torn. Förvaras nu i kryptan.

dock ej ha samma former som hörnbladen i Rydaholm. Men de sistnämnda bladen ha fått sin huvudform bestämd av hela kapitälets primitiva tillformning. Hörnen äro enkelt avfasade för att över-

gången från fyrsidigheten till den runda pelarhalsen skulle ernås. I fasytan är bladet inpassat. — En avlägsen likhet med dessa hörnblad erbjuda Lundakapitälen (fig. 10 och 11). I det senare visar bladets huvudform någon likhet, medan detaljeringen är en annan och rikare. I fig. 10 återfinnes i någon mån den släta ytan från Rydaholm. De uppstigande bladen ha överallt i Lund mera elastisk böjning samt rikare former. Det förefaller som om man i det småländska exemplaret sökt efterbilda de andras elegant buktade blad, ehuru man icke uppfattat den *arkitektoniska* funktion, resningen, uppbärandet, som dessa blad ha. Rydaholmskapitälet skulle kunna betecknas såsom *geometriserad* efterbildning av de tektoniska Lundakapitälen. Man har tagit litet av varje ur olika Lundensiska kapitältyper. Ett annat av Rydaholmskapitälen (fig. 7) visar former, som knappast kunna förklaras annat än som naiv efterbildning av s. k. veckkapitäl. Åtskilliga exemplar av sådana ha suttit i domkyrkans torngallerier (fig. 12).¹ Därjämte finner man i Lund kapitälet fig. 13, som ganska nära överensstämmer med ifrågavarande från Rydaholm med sin om tärningskapitäl erinrande typ och de egendomliga bågarna i sidofälten. Rydaholmskapitälet bör säkert uppfattas som en hybrid mellan de båda typerna fig. 12 och 13.

Dessa överensstämmelser rycka på en gång dateringen framåt. Rydaholmskyrkan måste ha tillkommit efter fullbordandet av Lundatornen eller medan dessa stodo under byggnad. Vi äro därmed långt inne på 1100-talets senare hälft. Tornens färdigställande i Lund synes Rydbeck närmast vilja sätta till tiden inemot år 1200.

Förutom sin egenartade tornarkitektur samt den rika skulpturen ägde Rydaholms kyrka fordom ännu en märkvärdighet, nämligen den berömda, med figurala järnbeslag smyckade kista, som nu förvaras i Statens Historiska Museum. En liknande kista fanns även i Voxtorps kyrka i samma härad. Den berömda järnbeslagna dörren i Rogslösa kyrka i Östergötland utgör det tredje kända ar-

¹ R. Blomqvist, Studier i Smålands romanska stenkonst. Lund 1929, sid. 131, not 4 förnekar visserligen den förra överensstämmelsen med Lundakapitälen men på samma sida påpekar han själv veckkaraktären hos det andra Rydaholmskapitälet, tydligen utan att erinra sig motsvarigheten i gallerierna i Lund.

Fig. 14. Dopfundt från Svanshals kyrka i Östergötland. Nu i Statens Historiska Museum.

betet av samme, till namnet okände mästare.¹ Ett fjärde finnes i rester bevarat i Voxtorps kyrka, där dörren ovan predikstolstrappan nedtill är beslagen med fragment, vilka uppenbarligen tillhört en dörr av Rogslösatypen.

I och för sig innebär det intet anmärkningsvärt att Östergötland och Småland på detta sätt ha konstnärer gemensamma. Dessa båda landskap utgöra under de tidsåldrar, vilka här åsyftas, ett naturligt samhörande kulturområde. Konsthistoriska bevis härför kunna uppvisas på flera olika områden. Här må endast erinras om att den s. k. Bestiariusgruppens dopfuntar, samtliga tydligen arbeten av samma verkstad, äro spridda över ett område, vars nordligaste punkt

¹ Jfr Andreas Lindblom, Vägledning i Medeltidsavdelningen i Statens Historiska Museum, 1922, sid. 36—37.

Fig. 15. Dopfund från Rydaholms kyrka.

är Skärkind i Östergötland, medan den sydligaste är Vetlanda i Småland.¹

De ifrågavarande smidda *figurframställningarna* äro ganska rikhaltiga.

Figurframställningar utöver enstaka djurhuvuden samt fabeldjur o. d. äro inom det östgötsk-småländska kulturområdet under romansk tid mycket sällsynta. I Östra Skrukeby i Östergötland samt i Vallsjö i Småland kan man studera otympliga, sporadiska försök till djurskulptur. Anonym-mästaren Bestiarius, vilken med sina elegant mejslade dopfuntar i vårt område kommer Lundastilen närmast, håller sig så gott som uteslutande till en föga omväxlande fabeldjursfauna, som uppenbarligen härstammar från bysantinska

¹ Jfr Gotthard Johansson: En romansk dopfuntsgрупп i Småland, Rtg, årg. 1925, samt Blomqvist, anf. arb., sid. 68 ff.

stoffer samt från Lund.¹ Även de flesta smidesbeslagna dörrarna äro utpräglat *bildfattiga*.

Det är därför värt att observera att de *figurrika, berättande* framställningarna i såväl *stenskulptur* som *smide* anträffas i samma kyrka, i Rydaholm. Redan häri ligger en anledning att misstänka, att även smidet utförts samtidigt som kyrkan byggdes.

Jag har i annat sammanhang² sökt fixera Rogslösadörrens tillkomsttid till 1100-talets slut. Resultatet stämmer sålunda även här överens med Rydaholmskyrkans ovan angivna datering.

Ytterligare en detalj bör här observeras. Dopfunten i Rydaholm kan betecknas såsom en sen utlöpare av Bestiarius funntyp.³ Den är avgjort sämre än kyrkans övriga skulpturer men ett visst samband med verkstaden synes mig dock icke alldeles uteslutet. Funtens förhållande till Bestiariusgruppen daterar densamma till en sen del av 1100-talet. — Det är då för *smidenas* datering av vikt, att funten i Voxtorps kyrka, där såväl kista som dörr av Rogslösafunnits, är syskon med Rydaholmsfunten.⁴

*

Vissa förhållanden äro måhända ägnade att kasta ljus över tillkomsten av den rikt utbildade kyrka, varom ovan varit fråga.

Nära invid Rydaholms kyrka ligger Lökaryds by, vilken redan år 1178 tillhörde Linköpingsbiskopen.⁵ Det ligger då nära till hands att vilja i kyrkan se resultatet av biskoplig byggnadsverksamhet. Tornets utformning talar i viss mån härför. Normlösa kyrka i Östergötland låg även den år 1178 på Linköpingsbiskopens mark och även här finner man ett brett västtorn tillbyggt till en äldre kyrka, vilken ursprungligen projekterats med smalare torn (förtag-

¹ Jfr Roosval, *anf. arb.*, sid. 136 ff. samt Blomqvist, *anf. arb.*, sid. 68 ff.

² Järnbeslagna dörrar från romansk tid i Östergötland, *Rig* 1927, sid. 49 ff.

³ Jfr O. Rydbeck, *Några smäländska dopfuntar* i »Johnny Roosval Amici Amico», *Sthlm* 1929. Jfr även Blomqvist, *anf. arb. etc.*, sid. 97 ff.

⁴ I Voxtorp finnas två dopfuntar, men, som R. Blomqvist framhållit, hörde den ena ursprungligen av allt att döma till Värnamo kyrka, medan den ifrågavarande sannolikt utgör den egentliga Voxtorpsfunten. Jfr R. Blomqvist, *En fabeldjursfunt i Småland*, i *Fornvännen* 1925, sid. 347.

⁵ *Dipl. Svec.* 74.

ning för tornmurarna gjordes från början i västgaveln, såsom ännu kan iakttagas). Ärkebiskop Absalon byggde också flera landskyrkotorn av hithörande typ. I Fjenneslev blev det t. o. m. dubbeltorn, i Norra Åsum däremot ett brett västtorn.

Rydaholms socken räknades under medeltiden liksom hela Östbo härad — och f. ö. såväl Finnveden i dess helhet som Njudungen — till Linköpings stift, medan Växiö stift endast omfattade själva Varend. Varför skulle då Linköpingsbiskopen ha byggt en så ståtlig kyrka som den i Rydaholm på sin mest avlägset liggande gård och dessutom så nära inpå Växiö som på fyra mils avstånd? Man skulle vilja misstänka, att en tävlan i fråga om kyrkobyggeri mellan stiftscheferna, eller någon stridighet dem emellan låge bakom en anläggning av denna art.

I själva verket ger oss de båda stiftens historia osökt ett uppslag att följa i denna fråga.

Växiö biskopskrönika¹ berättar, att sedan den helige Sigfrid döpt Olof Skötkonung i Husaby, for han till Varend och omvände där hedningarna och blev stiftets förste biskop. Någon tid efter Sigfrids död flyttades biskopssätet — med makt, ej med rätt — först till Skara sedan till Linköping. Såsom biskopar uppräknas Linköpingsbiskoparna Gislo och Kol (motsvarande Sverker d. ä:s—Knut Erikssons regeringar). Under den sistnämnde biskopens tid (han blev biskop omkr. år 1170) erbjödo Varendsborna konungen penningar för att få tillbaka egen biskop och de fingo då en cisterciensermunk vid namn Stenar. Därefter uppstod tydligen strid mellan biskoparna om stiftsgränserna. Från denna tid äga vi i behåll ett påvebrev av år 1178, vari Linköpingsbiskopens besittningar stadfästas.² Stenar vistades en tid landsflyktig i Danmark hos ärkebiskop Absalon (1180, 1183). Striden varade ännu år 1199, men synes påföljande år ha reglerats.³

Den datering, som ovan föreslagits för Rydaholms kyrka, passar ju gott samman med dessa förhållanden, nämligen om man tänker

¹ Jfr för efterföljande framställning K. B. Westman, *Den Svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius den Tredjes*. Sthlm 1915, sid. 174 ff.

² Dipl. Suec. 94.

³ Dipl. Suec. 99 och 100, jfr Westman, *anf. arb.*

sig stiftsstriden såsom orsak till att Linköpingsbiskopen på den av sina gårdar, som ligger så att säga in på dörrarna till biskopssätet i Växiö, bygger en kyrka, som i såväl storlek som utstyrsel av allt att döma framgångsrikt tävlade med motståndarens egen domkyrka.

Många omständigheter tala sålunda för dateringen av Rydaholms kyrka till 1100-talets sista fjärdedel och därmed även för ovan uppställda sats om utvecklingen av fastlandets konst på 1100-talet såsom *ej* analog med den gotländska.

I en grupp kyrkor, som jag i annat sammanhang sammanställt¹ — Östra Skrukeby i Östergötland, Bringetofta och Vallsjö i Småland, m. fl. — finner man enkla, primitiva skulpturer, vilka grovt men direkt efterbilda partier av de äldsta delarna av Lunds domkyrka. Det gäller här ett valhant, trevande efterbildande. — Bestiariusmästaren däremot kommer med sin säkra mejselföring Lundaskulpturerna något närmare. Om man rent stilistiskt jämför svensk ornamentalt 1100-talsskulptur i allmänhet med ornamentiken i Lund, så torde man kunna våga påståendet, att ingenstädes möter Lundastilen tillnärmelsevis så rent uppfattad som i Bestiariusfuntarna (fig. 14). Här finnes *något* av den grundväsentliga ljus- och skuggverkan från Lund. Som ett ljust nätverk avteckna sig formerna mot reliefgrunden. Linjeföringen är *ej* kalligrafiskt precis utan en smula irreguljär. Det ligger ännu något av bysantinsk anda över Bestiariusfuntarna liksom över de äldre Lundaskulpturerna. — Om man däremot söker efter *uttryckskraft* jämförlik med figurernas över nordöstra baldakinen i Lund, ja, då kommer Bestiarius helt till korta i jämförelse med Majestatis.

Betyder alltså Bestiarius det större kunnandet i lundensisk stilart, så måste Rydaholmsskulpturerna med ovan antagen datering representera ett yngre stilskede. Klumpigare och mera primitiva än Bestiarius alster, beteckna de dock i viss mån ett framsteg. Bestiarius håller sig inom en strängt begränsad motivsfär, medan Rydaholmsmästaren rör sig med stor frihet i förhållande till bild-

¹ Lunds äldsta domkyrka och kyrkobyggnadskonsten i Linköpings stift. Fornvännen 1930.

stoffet. Ett robust behärskande av uttrycksmedlen kan spåras i Rydaholm i såväl skulptur som smide.

Särskilt märkligt är uppdykandet av vikingatidsmässiga ornamentsdrag vid en så pass sen tidpunkt. Men egentligen är väl detta ganska naturligt. Efter en period av ängsligt, eller åtminstone bundet, efterbildande av de nya och märkvärdiga förebilderna i den ovana stenhuggarekonsten följer en tid, då man på sitt sätt tillägnat sig det nya. Men med det friare förhållandet till förebilderna följer också förnyad kontakt med den inhemska traditionen. Bägge smältas samman.

Ett bevis för riktigheten av detta resonemang erbjuder den dopfuntsgrupp, som av Ragnar Blomqvist samlats som *Njudungsmästarens* oeuvre. Blomqvist placerar visserligen dessa dopfuntar till tiden före Bestiarius, men det ligger i öppen dag att de i stället efterbilda dennes funtar. Njudungsmästarens alster äro av mycket primitiv karaktär eller rent allmogemässiga. Och vad som föranlett Blomqvist till hans tidiga datering är väl dels den i jämförelse med Bestiariusfuntarna rikhaltiga och fantasifulla motivkretsen, dels och framförallt en uppenbar anknytning till *vikingatidsmässig* ornering.¹

Rydaholmsrelieferna visa vad denna allmogemässiga — eller åtminstone provinsiella — konstutövning maktade, när den ställdes inför större uppgifter.

ZUSAMMENFASSUNG.

ERIK LUNDBERG: Eine Datierungsfrage, beleuchtet durch einen bischöflichen Streit im 12. Jahrhundert.

Wenn romanische Architektur und Steinskulptur in Schweden wissenschaftlich behandelt worden sind, ist man oft als selbstverständlich davon ausgegangen, dass das beste Erzeugnis ausländischer Meister oder die Frucht unmittelbaren Kontakts mit dem Auslande ist, und dass die spä-

¹ Blomqvist har med sin avhandling om Smålands romanska stenkonst givit en synnerligen välkommen översikt av det småländska materialet. Hans grupperingar och dateringar äro säkerligen i mycket oriktiga och missvisande, men som förstahandspublicering av ett stort och rikt material äger boken dock värde, tack vare att författaren grundligt studerat allt sitt material på platsen.

tere Entwicklung ein Abwärtsgehen bezüglich der Qualität und eine Degeneration importierter Form bedeutet.

Betrachtet im Lichte des zwar barbarischen, aber doch in seiner Art sehr hochstehenden Kunsthandwerks, das für die Kultur unserer Vorfahren während der Jahrhunderte unmittelbar vor der Einführung des Christentums kennzeichnend ist, wird jedoch die Kunst unseres 12. Jahrhunderts eigentümlich wurzellos, wenn man stets von der Annahme ausgeht, alles Beste sei das Ältere und ausländisch und nur das Schlechtere einheimisch.

Eine genauere Prüfung des Materials zeigt auch, dass man eine andere, mehr natürliche Einteilung durchführen kann. Gewisse Bauten und Skulpturen gehen natürlich auf ausländische Muster zurück, und man kann unter diesen eine Gruppe aussondern, wo die Nachbildung grob und plump ist und Mangel an Vertrautheit mit Material und Formgebung verrät, sowie eine andere Gruppe, wo die Nachbildung mehr direkt, aber gleichfalls durch die Vorbilder ziemlich gebunden ist. In der ersteren Gruppe kommen oft ornamentale Partien aus Holz vor, geschnitzt mit dem ganzen barbarischen Raffinement der Wikingerzeit und mit vollständig anderer Formgebung (Runensteinornamentik) als bei den plumpen Steinskulpturen. Diese Gruppe ist natürlich älter als die andere.

Ausser diesen beiden Gruppen kann man jedoch noch eine unterscheiden, die plumpe und primitive Züge aufweist, aber auch wikingerzeitliche Ornamentformen, die mit ziemlich reichhaltigen figürlichen Darstellungen von einem Typ verschmelzen, der nichts mit vorgeschichtlicher Zeit zu tun hat.

Diese letztere Richtung ist es, die Verf. als die eigenartigste und selbständigste, obwohl oft auch stark bäuerliche Kunst des schwedischen Festlandes auffassen möchte. Zu dieser Richtung gehören als bedeutendste Erzeugnisse teils die berühmten, mit figuralen Beschlägen in Schmiedearbeit geschmückten Truhen oder Türen aus den Kirchen von Rydaholm, Våxtorp und Rogslösa in Småland und Östergötland, teils die bemerkenswerten Skulpturen in der Kirche zu Rydaholm.

Verf., der in anderem Zusammenhang (Zeitschr. Rig 1928 und 1929) die Datierung der obengenannten Schmiedearbeiten in die letzten Jahrzehnte des 12. Jahrhunderts zu begründen versucht hat, unternimmt im vorliegenden Aufsatz den Versuch, die Richtigkeit derselben Datierung für die Kirche zu Rydaholm und ihre Skulpturen nachzuweisen.

In den Teilen von Südschweden, um die es sich hier handelt, dem früheren Bistum Linköping oder der jetzigen Provinz Östergötland und dem grösseren Teil von Småland, hat der Dom zu Lund eine dominierende Rolle als Musterbau gespielt. Gleichwie die älteste Gruppe von Bauten nach den Forschungen des Verf.'s (Fornvännen 1929 und 1930) von diesem Dom in seiner ältesten Form und die andere Gruppe von ebendemselben, wie er während der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts umgebaut wurde, ausgeht, so versucht Verf. hier nachzuweisen, dass die Kapitellformen in Rydaholm von den jüngsten Teilen des Lunder Doms, nämlich den Türmen abhängig sind, die gegen Ende oder jedenfalls während der letzten Hälfte des 12. Jahrhunderts ausgeführt worden sind.

Die so gewonnene Datierung stützt den allgemeinen Gedankengang, der einleitungsweise zum Ausdruck gebracht worden ist.

Eigentümlich ist es jedoch, dass diese eigenartige, provinzielle Kunstausübung versiegt und keine natürliche Fortsetzung während des 13. Jahrhunderts findet. Es erklärt sich dies indessen aus der kulturellen Lage im Norden während der Zeit vom 9. bis 13. Jahrhundert. Der Reichtum und Wohlstand, der den Norden im 9., 10. und 11. Jahrhundert charakterisiert, hat letztthin seinen Grund in dem Vordringen der Sarazenen im Mittelmeerbecken, wodurch uralte Handelswege gesperrt werden und der Umweg über den Norden eine wichtige Verbindung zwischen dem Orient und Westeuropa wird. Im 11. Jahrhundert ändert sich diese Situation: die alten Wege sind wieder offen, der Norden ist wieder ein Randbezirk Europas. Gleichzeitig mit dem Sieg des Christentums im Norden oder etwas später erfolgt auch die Kolonisierung des Ostseebeckens durch die Deutschen, womit die Entstehung des schwedischen Stadtwesens zusammenhängt. Die Städte übernehmen den Handel an Stelle des früheren Bauern-Handelsfahrer-Wikingers, d. h. die Deutschen werden die ökonomischen Ausbeuter des Hinterlandes Schweden, während der schwedische Bauer zum einfachen Bauer degradiert wird. Eben diese kritische Zeit ist es, in welche die Rydaholmperiode fällt, die letzte Nachblüte einer nordischen Hochkonjunkturzeit. Später, während des 13. Jahrhunderts, fehlt es dem schwedischen platten Lande an Voraussetzungen für anderes als reine Bauernkultur, während die königliche und bischöfliche Baukunst allzu sporadisch ist, als dass sich eine wirklich feste Tradition herausbilden könnte, obwohl zielbewusste Versuche zur Entwicklung einer einheimischen Kunst nicht fehlen.

Die Bauernbevölkerung der Insel Gotland spielt jedoch neben den Kaufleuten der Städte noch während des 13. und des Beginns des folgenden Jahrhunderts eine Rolle als Vermittler des Handels mit Russland. Die gotländische Kunst spiegelt auch dieses Verhältnis wieder, und was oben von dem schwedischen 12. Jahrhundert gesagt worden ist, gilt daher nur für das Festland, nicht für Gotland.